

ORATIO IN FVNERE
SAPIENTISSIMI VIRI
DOCTORIS NAVARRI

*D. Martini ab Alz pilcueta habita Roma à Thoma
Corrae a templo S. Antonij Nat. Lusit.
iiij. kal. Iulias anno 1586.*

PERMISSV S VPERIORVM.

ROMAE

Ex Typographia Iacobi Tornerij, & Bernardini Donangeli

Se autorizó M. c D. a la impresión y distribución.
© GOBIERNO DE NAVARRA

Se autoriza la copia para la investigación.
© GOBIERNO DE NAVARRA

Elices illi videri, & haberi debent, Cardinalis amplissime, presules vigilantiss. Viri Nauarri, & Lusitani ornatissimi, ceteri auditores pietatis studiosissimi, qui eum vitae cursum tenuerunt, ut viui dignitatem, mortui sempiternam sui memoriam omnium consensu obtinuerunt: ut illis non erepta a Deo vita, sed in morte donata esse videatur. Atque ut hęc funebris pompa lugentiū, & tanti viri desiderio mōrentium animi gratia est indicium: sic virtutis illius testis erit temporum æternitas. Et ut Martini ab Azpilcueta doctoris Nauarri nobis erepti recordatio animum exulcerat: sic leuat dolorem, ac minuit lucum eiusdem vitae integrerime actæ prædicatio. Nam etsi virtus est seipsa contenta; tamen hanc laudis, & gloriae mercedem ei bonorum iudicium iure impertit, in quorum mētibus tanquam in luce posita quotidie magis efflorescat, & ad omnem immortalitatem propagetur. Ut merito nos huius Xenodochij sodales de illo optime meriti tanto viro hoc honoris, & pietatis officium ultimum persoluamus: vos vestri iudicij testimonium ad ornamētum adiungatis. Sed illius singularis integritas longo vitae curriculo tam multis in rebus spectata minus admirabilem efficit cuiusquam commendationem. Enim uero nullus ei vñquam satis cupulare tot laudes poterit tribuere, etiam si omnes in eum verbis amplissimis congerat; quorū, & quātis eius egregia pro merita digna debent iudicari. Quod si propositi argumēti ratio me omnī criminē temeritatis non absoluere, nec tantam prouinciam suscepisse; nec susceptam villo modo perferre me posse sperare; nisi hisce oībus incommodis temporis angustiæ subuenirent. Etenim breuitas, quæ in alijs causis posset aduersari, in hac mihi esse debet adiutrix. Confessus hic vester timide, & dubitanter ad rem aggredientem recreat, & reficit; cum sit nemo hoc numero, cui illustris tanti viri virtus sit obscura; multi, qui ex fonte uberrimo eius reconditæ doctrinæ tantum hauserint, quantum & sibi magno ornamento, & ceteris adiumento esse sentiunt. Fieri tamē non potest, ut non solliciter rebus maximis uno, atque per exiguo tempore; quia quantum frequens conspectus vester excitat: tantum angustiæ temporis coarctant: rerum varietas animum distrahit; multiplex materia rectum eligendi iudicium interturbat; libere agere, quæ in rem sunt ingenij imbecillitas non sinit; orationi seruire penitus non licet; deserere officium hominis esset impudentis; oneri succumbere minus rem aestimantis; sed quem difficultas a suscepto onere non abduxit, timor ab incerto non absterreat. Vos rem non ex oratione dicentis. Sed suis momētis peditote & plura dixisse, quam dixerim, me voluisse dicere creditote. Nam ut ille a primis annis vnam egregiæ virtutis viam aude atripuit, sic eamdem studiositatem semper retinuit, extremam, & perpetuam esse voluit. Ut in illo omnia fuerunt, quæ natura ad res maximas magnis viris elargitur; sic ille studium maximum adiunxit, ut etiam si a proposito laudis

cursu aliquo casu atripi posset, consuetudine tamē, & disciplina ad omnē dignitatem confirmaretur. At tanto ornamēto spoliata Hispania qui potest non lugere? qui potest non confici dolore illa gens cuius augustiss. nomen mors illius tantopere depresso? Qui poterit Resp. Christiana non sentire morte extinctum esse illud lumen, cuius doctrinæ luce oīs vbique angulus interlucet, & resplendet? Verum moderatius hoc tantū malam nobis ferendum esse sentio, quod & ille corporis carcere eruptus perfruijut iam illa cælesti, ac beata ciuitate, & nos hic si minus aspectu, & præsentia, certe virtutum maximarum recordatione, ac reconditæ doctrinæ fructu copiosiss. recreamur. Quę est enim ora, quis sinus, quę tam dissipata, & disiuncta terre portio, quo doctrinæ illius radij nō penetrauerint? Vt ad eodem terminos, quibus solis cursus continentur, sapientiæ eius fructus proseminentur. Vt non regio aliqua, aut certa prouincia ei doctrinæ lucem ferat acceptam; Sed vniuersa Ecclesia catholica tantum se accepisse fructum confiteatur, vt illo auctore omnes confessarij suo munere fungi se posse confiteantur; eos antea in magnis difficultatibus, & tenebris verlatos fuisse intelligamus. Omitto alia sexcenta monumenta explicandæ veritati confona; taceo infinitum prope librorum numerum propediem in lucem venturum; tantum dico, eum vsque ad quintū ante ultimum diem ita aduigilasse cōmentando, dictandoque, vt vix ei tempus suppeteret, vix librarij manus subseruiret, vix dies & hora tam multa paranti satisfaceret. Nec vero hanc egregiam industriam ideo gnauiter adhibebat, vt diligentia otiosam vitam compensaret; Cum illud constet eum ante L X. annos Theologiam, & omnem iuris Pontificij cognitionem studiose percepisse, ac primum Tolosæ, deinde Salmantice, demum Conimbricæ in spatijs litteratiis ita perstissime docendo; vt rude donatus publica auditorum prærogatiua. Emeritis tandem stipendijs eodem prēmio afficiendus iudicaretur, quo ad profitendum fuerat ultimo loco à serenissimo Rege Ioanne in Lusitaniam inuitatus. Conuerte oculos ad alia animi ornamenta, sic statues admirabilem eius fuisse continentiam, in usitatam in inopes beneficentiam, māsuetudinē, & lenitatem singularem, incredibilem in bonos amorem, præcipuā quādam in gentē nostrā Lusitanā propensionē; vt ille nos suos ciues vocaret, nos illum patrem merito agnosceremus; quo spoliati tantam iacturam nos fecisse sentimus, quantum vix multis saeculis poterimus resarcire? vt vulnus nulla dies sanare, dolorē sola vita eius beatę spes possit subleuare. Adde præterea in rebus inmodum, in actionibus moderationem; tātamque eiusdem fuisse doctrinæ vim & auctoritatem non vana vulgi opinione collectam, sed publico totius Reip. Christianæ testimonio comprobata, vt eius sententia in quibusvis difficultatibus interposita certa lex, & quasi oraculum aliquod sit habita. Vt iure optimo cuin virtute & gloria, tum natura, & moribus felicissimus iudicetur, cuius æterna laus apud omnem posteritatem, non minus habitura sit admirationis, quam splendo-

ris. Siquidem virtum decus ex recte factis efflorescit ,vnam virtutē intuetur, & præstat. Et certe qui innocentiam, & vitæ integritatem te, & factis exprimit, is solus sapit, is solus est dicēdus vere felix,ceteri tanqñā vmbre volitant, locum vbi consistant, non inueniunt. Non enim nos quām facile bona comprobamus , & boni viri speciem , & orationem imitamur, tam studiose recte facta præstamus. At laudare vitæ sanctimoniam, verbis amplissimis omnem virtutem extollere; tacite autem genio indulgere, curare cutim, seruire abdomeni, priuatis commodis studere, coaceruandis, & cumulandis opibus vacare, incubare auro, & argento, afferuare pecuniaꝝ inhiare, dilitis diffluere, quascumque voluptates appetere , expleare animum oblectamentis omnibus, simile esse dixerim ei, quod in scena faciunt fabularum actores; qui cum Heroes, reges, & magistratus agant, eum nec s̄int reges, nec magistratus, neque ingenui quidein, spectatores ficta, & simulata ad iepus suscepta persona illudunt. At Martinus doctor Nauarrus non fuit, vñ quam virtutis alienaꝝ spectator, sed actor suꝝ. Et quandiu in hoc militaris vitæ certamine conflixit, conflixit autem amplius centum annos semper de tetro hoste victo victoriam victor reportauit. Insidebat in viri optimi mente militiam esse vitam hominū super terra. Occurrebat illi læpe illa vox, Non coronabitur nisi qui legitime certauerit. Personabat in eius auribus illud pronūciatum . Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Ideo cōsistebat in arena, in sole, & puluere versabatur. Arque ut strenuus miles vñ & excercitatione fit in dies ad audendum fortior, ad cauendum peritior, ad laborandum alacrior, ad pugnandum ardenter; sic ille in Christi militia, in qua homines cum diabolo decertant , effrenata libido cum animi moderatione preliatur, luxuria cum temperantia contendit, cum probitate scelus dimicat, flagitium cum integritate pugnat, virtutes omnes cum vitijs omnibus configlunt , tam egregios progressus faciebat, vt dies incrementū, excercitatio perfectionem afferret; & in horas, atque in momenta maiore à Deo gratiam inibat, vt arctior ad eumdem esset accessio. Etenim si flagitosos homines paratores ad facinus momentis singulis fieri videmus peccandi consuetudine; & cum nefarij eorum conatus ad optatos exitus perducunt ad improbitatem, & audaciam vehementius inflammari; quid illis accidere putemus, qui honeste, & integrè vitam conformant, & omni studio veram, solidamq; virtutem persequi conantur ? Certe maior est vis honestatis ad alliciendas, & excitandas hominam voluntates ad recte facta, quām ista iucunditas, quæ percipitur ex impuritate . Quæ cum vir summus intelligeret, & sibi rem esse sciret cum illo tetro draconem , cuius viribus nullæ nisi diuinis confirmatae præsidijs possunt resistere ; cui etiam illi succubuerunt, qui armis & robore animi orbem terræ sub suam ditionem, potestatemque subeggerunt; excubabat animo in omnes vitæ partes, neque ab instituto dejciebat oculos, nec conatum ætatis flexu imminuebat. Qui etsi corpus deteſtum, & imbecillū

gereret animum tamen multiplici virtutum cohorte circumseptum habebat, & armatum: & cum motus omnes rationi patere cogebat, tunc victis indomitibus cupiditatibus triumphum de grauiss. hostibus agebat. Et cum peccus solida doctrina circumuallasset, stabat à veritate aduersus falsitatem, & in eam tanquam acutiss. gladios vibrabat. Ut clypeum, sic fidem hostium telis opponebat. Christi fiducia ut galea munitus erat. Iustitia ut lata, & insigni lorica fulgebat. Dictorum, factorumque constantia, & veritate non aliter ac balteo cingebatur. perstebat semper, & manebat in quadam precationum quasi assidua vigilia, neque vñquam ab excubijs discedebat, quia memoria tenebat Imperatoris summi Dei dictum vigilare, & orare, & estote parati, quia nescitis diem, neque horā quando Dominus vester venturus sit. Itaque diabolo deteriore incutiebat; nobis omnibus egregia pietatis exēpla exhibebat. angelis, atque ipsi Deo pulcherrimum spectaculū præbebat. Hinc victor militaribus emeritis stipendijs ad immortalem triumphum euolauit, & ex militanti Ecclesia ad cælestem triumphantem tantus hominum concursus mortuum est prosecutus, quanto vix vñquam magni Imperatores triumpharunt. Ut Vrbs motu quodam tacito experrecta mortui aspectu expleri vix posset, vita functo felicem in cælestem ciuitatem ingressum acclamatet, elato bene precaretur æternum saluere, & valere iuberet. Nemo sanus ut non magis illum diem ei inuidet, quam omnes regum triumphos, & tropheæ exoptaret, ut vel hoc publico hominū assensu beatus existimat, qui ad Dei immortalem conspectum sit translatus, quia beati mortui, qui in Domino moriuntur, a modo enim dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis, opera enim illorum sequuntur illos. Qui vsque adeo continentię studuit, ut illam nutricem integritatis præsidium salutis, clausum ad omnes intemperantiae aditus castellum iudicaret. Quod illa corporis libidines reprimat, tueatur castitatem, à rerum fluxarum curis mentem auocet, ad diuinas conuertat, augeat cursum in cælum contendibus, magnificè de se sentientes compescat; submissè se gerentes excitet, contundat suberbiam, animi submissionem alat, offensionem magni Dei deleat, mentis sordes eluat, stultam loquacitatē repudiet, sobriā orationem amplectatur, fluctus vitiorum depellat; hanc vitę magistram attripuerit puer, hanc innocentiae custodem usque ad extremum spiritum non dimiserit senex. In qua vsque adeo ex celluit, ut homo affectus etatis nullis iam legibus addictus nunquam ieunandi tēpus ab Ecclesia præfinitum intermisserit; nunquam statis diebus ieunium indictum neglexerit, quo ad extremum diem obierit. Et cum Christum ducem in omnibus suis actionibus sequi studuerit, Vnam sanctiss. Dei matrem præcipue colendo, venerando, implorando adhiberet adiutricem: Ut illius patrocinio fretus, quæuis certamina subire, difficultates adire, pericula experiri non formidauerit, ut merito ad illius patrocinium cofugisse videatur, qui sabbato ante octo dies Virgini pie dicato ex hisce vinculis solutus

ens euolauerit. Iam qua ille fuerit in egenos, & stipem colligentes munificentia quid me attinet dicere? Testis est Salmantica, vbi ille maiorem bonorum partem errogauit. Testis Conimbrica, quæ illum non modo liberaliter elargiri grandem pecuniam conspexit; domum eius pauperū esse receptaculum vidit: Sed quem de loco superiore decreta Pontificum interpretantem audiebat, eodem die eundē in xenodochijs egris, & pauperibus linteo præcinctū lecto, & mensis ministrantem intuebatur. Testis vniuersa Hispania, quæ experta eius munificentiam magnitudinē animi cōmendat. Testis hęc Vrbs orbis regina, in qua ille in opia multorū ita subleuauit, vt sāpe sibi subtraheret, quę laborantibus difficultate rei familiaris suppeditaret. Ut qui egestate conflicitabantur affictæ, & miseræ conditionis portum paratum domum eius inuenirent, & illud perfugium firmum experirētur, vbi ab humana ope destituti illius opera subleuarentur. Hinc quacumque sanctiss. senex iter faciebat accurrentium inopum turba pene obruebatur, & tunc maximam animo voluptatem capiebat, cum hinc inde confluentium impetu iactaretur: nec tam illi audius exposcebant, quām benignius egentium pater impertiebatur. Et quoniam ille inuita hanc virtutis viam ingressus nunquā destituit ut inopum egestati succurreret, eorundem miseram, & perditam conditionem vitæ subleuaret. Atque hoc in studio Sanctū illum Paulinum imitaretur, quem adeo benignū, & liberalē in erogando fuisse memoriae est proditum, vt cū omnia bona egentibus distribuisset, se ipsum demū seruitiū addixerit ut egentiū perditis rebus opeū ferret. Hunc Martinus doct̄or Nauarrus cum imitaretur, eodē die ultimum clausit, quo magnus ille pater ad beatę, & felicis ciuitatis diuitias percipiendas euolauit, vt quemad modū ille in gaudiū Domini sui introuit, hic intraret, vt bonus seruus, & fidelis. At quanti graue hominis iuris consultissimi, & omni doctrinarū genere ornatiss. iudiciū omnes mortales fecerint, tam clare intelligitur, vt recenserit non sit necesse. Hinc posteaquā ante 10. & 7. annos ad Vrbē appulit, tres Sum. Pont. duo vita sancti optimus superstes & sapientiss. Xystus V. illius sapientię grauiora pœnitentiarię negotia crediderūt, & id generis dubios, ancipiteisque sensus enucleandos cōmisserunt, Ut etiam Vrbs tanto viro orbata præcipuum dolorem, & incommodum sentire debat. Ac ne longius euagetur oratio, & excurrat, illud tacitus præterire non possū nihil ei fuisse antiquius, quām vt re, cōfilio, & scripti genere hominum genus iuuaret, & cum vndique consultū domum illius innumerabiles ancipiti animo ventitarent, nullus tamen aut propter inopia rei juciebatur, aut propter opes libentius admittebatur. Nullę apud hominē frugi allegationes, nullius gratia plus quām iuuandi omnes studium valebat. Non enim ille vñquam ad quęstum suam doctrinam abiecit, nunquā cogitationes ad lucrum depressit; nunquam in pretio, & mercede operam posuit; & cum adeuntes dicto, & scripto iuuaret, nullius emolumētum aut expetiuit, aut im pertitum exceptit. Quo vero pietatis studio

dio inflammatus fuerit erga sanctissimam Eucharistiam illud aponere restatur, quod vix ei quisquam suadere poterat, ut à missa sacrificio celebrando defuisse ret nisi graui morbo impeditus à factis atis submoueretur, ut homo amplius centum annos natus quotidie ritu, & ceremonijs pie ab Ecclesia Catholica institutis sacris operaretur. Et cum eiusdem pietatis impulso in solemnia pompa Eucharistianae circumferre statim corporis Christi factis soleret, atque hoc anno ob ingrauescentem ætatem ab amico familiariter admononeretur, ut circumferendi labore superflederet. Ecquid inquit, mihi optabilius, & gloriiosius potest euenire, quam ut in medio cursu illum deferendo animam exhalem, atque ei reddam, à quo accepi? Denique cum morti vicinus integris tamen sensibus sed pene emorientibus vocibus ageret animam, qui ei de more aderant, cum multa salutaria suggererent. Christi acer bissimum mortis genus, & cruciatum recitarent, tandem enim illa pronunciarent. Ego palam locutus sum mundo: ego in occulto locutus sum nihil; eadem ille clare, & distincte repetiuit; ut qui semper à veritate stetisset viuus, moriens eidem idei redderet testimonium, Quæ cum pronunciasset in auctorem vitæ oculos intendens è vita misera ad felicem, à tenebris ad lucem, à labore ad quietem, pugna ad tranquillitatem, ex militia ad immortalem triumphum emigravit, & eo momen- to se nobis ætatis nostræ lux, & decus subtraxit, quo sol sese mundo occul- tavit. Lætari tamen & gratulari ei debemus potius, quam lugere nisi no- stro incommodo lugeamus. Sed honestus est, ut cuius facta admiratur, vitam imitemur, ut quo illum peruenisse speravimus, dicitis, & factis aspire- mus.